

'אמר להם רבן גמליאל לזקנים: עישור שאני עתיד למוד, נתון לו ליהושע... נתון לו לעקיבא בן יוסף' — ראוי ליתן טעם מדוע הזכיר את שם אביו של רבי עקיבא, ולא עשה כן לרבי יהושע.

ויש לפרש על פי הפשט, לפי שר"ע לא היה חברם מנעוריהם, שתחילת לימודו רק בהיותו בן ארבעים. ועל כן נתכנה בפיהם 'עקיבא בן יוסף' ולא 'עקיבא' סתם. ועל דרך הרמז יש לומר, על פי מה שמוזכר בכתבי 'הכהן' מלובלין זצ"ל (ע' לקוטי מאמרים עמ' 184; ד' דובר צדק עמ' 187), שר' עקיבא שורשו מיוסף הצדיק, ע"ש. ורמז זאת כאן, שכשם שיוסף הוא המשביר לחם והמפרנס לכל הארץ [כמידת ה'צדיק' המוריק ברכה משמים לארץ כידוע], כך רבי עקיבא 'בן יוסף' — גבאי עניים היה, לזונם ולכלכלם. (שור' כעין זה בפרי צדיק — תצא טז. וע"ש עוד כי-תבא, עמ' ע).

דף כח

'אמר רב יהודה אמר רב, דאמר ליה השבע לי שאין עבדי אתה... שלא נמכרת לי בעבד עברי' — הריטב"א (כאן ולהלן סט. ובב"מ עג: וביבמות מו. וע' בדבריו בגיטין לו:) כתב לחדש שגם בזמן הזה שאין היובל נוהג, שייך מושג 'עבד עברי' שגופו קנוי. ודברי רב יהודה נאמרו גם לתקופתו ואינם 'הלכתא למשיחא'. ואם כי אין קיימים כל דיני עבד עברי הכתובים בתורה, כגון יציאה בשש, התר בשפחה כנענית וכו', מכל מקום גופו קנוי ואינו יוצא במחילה אלא בשטר.

האחרונים הקשו על כך מסוגיות שונות ונשאו ונתנו בדבר — ע' חזו"א אה"ע קלד לדף מה סק"ז; שו"ת עין יצחק יו"ד ד; שפת אמת — ערכין כט. וע"ע בשיטות שאר ראשונים: שו"ת רשב"א ח"ב עב; תשובה לבעל המאור — נדפסה בספר הזכרון לגר"ב סרוצקין.

'ממזר — סופג את הארבעים' — מכות אלו הינן 'מכות מרדות' מדרבנן. ואכן יש הסוברים שגם מכות מרדות — ארבעים הן, אלא שאינן חזקות כמלקיות של תורה, והביאו ראייה לדבריהם מסוגיותנו (ע' שו"ת ריב"ש צ). ואמנם החולקים על כך ידם נטויה לדחות; רק כאן כיון שאמר על חברו שעבר בלאו, לפיכך לוקה הוא כדרך שהעליל על חברו שחייב מלקות ארבעים, אבל בשאר מקומות אפשר שאין לדבר קצבה. (פרי חדש או"ח תעבא — הובא בחידושי רעק"א).

'רשע — יורד עמו לחייו' — יש מפרשים, מותר לו לירד לאומנותו ולמעט מזונותיו כגון שקובע חנות בצדו — מדה כנגד מדה על שקראו רשע ועל ידי כן מרחיק הבריות מעליו ופרנסתו מתמעטת. (עפ"י רש"י כאן; הערוך 'חי'); ריטב"א. וע' תשב"ץ ח"ג רד).

ובמקום אחר תמה רש"י על כך (בבא מציעא עא): 'קשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקה ולגמול רעה, ופרש שם 'יורד עמו לחייו' — רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו'.

[על ענין הסתירות המצויות בדברי רש"י ממסכת למסכת — יש אומרים שכך דרכו של רש"י, לפרש כל סוגיא כפי ששמע מרבו שממנו למד אותה סוגיא, אף כי אין הדבר תואם למה שכתב במקום אחר. ע"ע: מהרש"א להלן מד: רש"י שבת פג: וחולין קכח. ברכת הובח — ערכין כה. שבת של מי — שבת ח. ערוך לנר — נדה סז. חדושי הנצי"ב ב"ק קיג ד"ה ויש; חזו"א אה"ע קמח לדף לו: בד"ה וברש"י. וכן יש להעיר מרש"י חולין קכח. וכן בפסחים עא ובסוכה מה

(וע"ש בשפת אמת); וכן מרש"י שבת פו' הוה עובדא וכפיייה... ובב"ק צח: וכן מרש"י להלן סוף דף מב וב"מ סוף דף מג. ועתוס' כתובות פח. ד"ה מייתי. וע"ע בקובץ 'מוריה' ריא-ריב עמ' קט].
 וזו לשון התוס' (ב"מ שם): 'כתוב בתשובות הגאונים בשם רב צדוק גאון: יורד עמו לחייו — רשאית לשרוף שליש תבואתו. ותימה גדול מנין לו זה'.
 [ואף לדעת המתירים, לא התירו אלא כלפי זה שהתחיל באותה מריבה, אבל לא כשציער לחברו, ומחמת כן קרא לו 'רשע'. ע' אגרות משה חו"מ ח"א לה].
 ע"ע על דרך הרמז, בספר בן יהוידע ב"מ עא.

'אי הכי היינו קרקע' — כבר נחלקו הראשונים (ע' לעיל ז.) האם הכלל 'הוקשו עבדים לקרקעות' (ב"ק סב: ועוד) כולל רק עבד כנעני, או כל אדם הוקש לקרקע, גם עבד עברי ובני חורין. ופשטות סוגייתנו מורה לכאורה כפי הצד האחרון. (כן כתב הש"ך — חו"מ סוס"י צה, וכך הכריע לנקוט לעיקר. וע' גם אמת ליעקב). אולם הסוברים שלא הוקש מפרשים הטעם שאין חיוב שבועה בעבד אם לא על ידי גלגול, כי כיון שגופו קנוי ומחמת כן מותר בשפחה כנענית, אין זו תביעה ממונית אלא תביעת גופו היא. וכוונת קושית הגמרא, שאין חידוש בעבד עברי יותר מבקרקע, וכשם שבקרקע מגלגלין כך על תביעת עבד (עפ"י ר"ן).

וע"ע בענין זה: משנה למלך (טוען ונטען ה,ב); שו"ת רעק"א (נא). וע' בספר בית ישי (נח,ב), שאף לדעת הסוברים שכל אדם הוקש, דוקא בנוגע לקנין שיש לאחרים בו, שאותו קנין ובעלות זה עם קנין ובעלות שיש על קרקעות, אבל בשאר דברים הנוגעים לעצמו — אין דינו כקרקע. וע"ע ב'חידושי הגר"ח על הש"ס'.

'הכי קאמר: כל הנישום דמים באחר...' — והשתמשו בביטוי זה לומר, דוקא דברים הצריכים שומא הדין כן, ולא במטבעות עצמן ששומתן ידועה. (ר"ן).
 ורבנו חננאל כתב שצריך לשום את החפץ בעת החליפין, שידע כל אחד מה הוא מחליף ומקבל. ויש חולקים על כך (ע' ר"ן).

(ע"ב) 'הכי קאמר, יש דמים שהן כחליפין...' — לפרוש רש"י יש כאן הסבר חדש למשנה, ולא תירוץ ובאור ל'סלקא דעתין', אלא עתה מתפרשת המשנה כולה בקנין כסף ולא בחליפין. [ולפי מה שסברנו בתחילה, יש לפרש הרישא בחליפין, וה'כיצד' מתפרש על דמים שקונים בחליפין, אבל מדין כסף. ומכל מקום הרישא והסיפא ענין אחד להם, שזו וזו מדברים על קנין על ידי מטבע. עפ"י מהרש"ל ומהרש"א].

שיטת רב האי גאון (הובא בהגהות מיימוניות רפ"ה מהל' מכירה; שו"ת מהרי"ק קית, בתשובה לשאלה ב) שתירוץ זה נדחה למסקנא, כי אינו בא אלא ליישב דברי רב נחמן, ואולם דברי רב יהודה עיקר שאמר 'כל הנישום', וכמו שאמרו 'דיקא נמי'. (ועתוס' בזבחים יג: שהביאו מכאן דוגמא לכך שמצינו לשון 'דיקא נמי' דלא קאי למסקנא. וזה דלא כשיטת רב האי).

'...כיצד? החליף דמי שור בפרה או דמי חמור בשור' — יש לשאול לשיטות הראשונים (עפ"י הסוגיא להלן מז. עתוס' כו רע"ב; וראה בענין זה לעיל בדף ו): שאי אפשר לעשות קנין במלוה כשם שאין לקדש במלוה, לפי זה כיצד יקנה את הפרה על ידי חוב שחייב לו מקודם לכן?
 וכתבו ראשונים (ר"י הזקן [וע"ש שיטה נוספת שדחאה]; מגיד משנה בדעת הרמב"ם — מכירה ה,ד. וכ"ד מהרי"ק —

שורש קיח, ב) שיש לחלק בין חוב הבא מחמת מכר לשאר חובות. וביארו שחוב של מכר, שלא כבהלואה, דנים כאילו המעות בעין והרי הוא מקנה בכסף ממש. או בדרך זו: דנים אנו כאילו ההחלפה נעשית בשורר עצמו, שתמורתו משתלמת עתה על ידי הפרה. (מקור סברא זו כתובה בשם הר"י מיגאש בתשובה. ועומק סברתו מפורש בדרכים שונות באחרונים — ע' עצמות יוסף כאן; מחנה אפרים קנין מעות ד, ז; נתיבות המשפט קצט, ב; אמרי בינה — קנינים, י; אור שמח ערכין ז, יב; בית ישי ה). ויש מעמידים במפרש שהקנין יתבצע ב'הנאת מלוה' ולא במלוה עצמה. (תוס' ושאר ראשונים — ב"מ מו:). וגם לשיטתם בדוקא נקטו מכירת שור, כי הלואה רגילה מצויה, ובמלתא דשכיחא גזרו חכמים, ולכן אי אפשר לקנות מטלטלין במלוה רגיל כשם שאינם נקנים בכסף, אבל בחוב של מכר נשאר הדבר כדמעיקרא, וקונה. (מהרש"א).

'דבר תורה מעות קונות, ומה טעם אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעלייה. מילתא דשכיח גזרו בה רבנן...' — וזה שלא בטלו קנין חליפין מפני אותו חשש, שמא יאמר לו נשרפו חיטיך — כי כל עוד לא קיבל המוכר את מעותיו, יטרח ויציל את ממכרו. ומטבע הקונה בחליפין (לחד מאן-דאמר) — לא שכיח, כי דרך חליפין שאינו נעשה בשוויו המלא של המקח. וכיון שלא שכיח — לא גזרו חכמים בדבר. וכשנותן כסף בסתם, אינו קונה בתורת חליפין אלא אם יפרש לו. ואפשר שאם מחזיר לו אחר כך את המטבע כדרך שרגילין להחזיר את הסודר, קונה בתורת חליפין אף בסתמא, שהוכיח סופו על כוונתו. (עפ"י תוס' ב"מ מו. ד"ה שמע)

על מקור ההלכה 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' ע' במצויין ביוסף דעת נדרים כט.

'ככתבם וכלשונם'

'הקורא לחברו...'

'ועל העשיר שקרא בן גדולים בחור חשוב 'ממזר בן ממזר' — דינא דגמרא ידוע, 'הקורא לחברו ממזר סופג את הארבעים', והכל לפי מה שהוא אדם, אם רגיל בכך — ראוי לקנסו ביותר, אף לפי כבוד הגדולים שבקש לפגום בקבר, שפגע ונגע ביקר חקר כבודם כבוד. והמחרף יחוש לעצמו ויסגף עצמו בתעניות ובמלקיות. גם ממזר יתן ויתכפר לו, אולי יש תקוה'... (שו"ת הרשב"א ח"א תתנה). וע' שו"ת הר"י מיגאש (צד) שהקורא 'ממזר בן ממזר' לוקה פעמיים. וע"ע מגן אברהם (תרו, ו) שבקריאת 'ממזר' לבד, אין צריך לבקש כפרה מהאב, והביא סמך מהתוס' בסוגיין.

'אמת הוא שמצינו בגמרא קדושין 'הקורא לחברו ממזר סופג את הארבעים', ומכל מקום בארץ הזאת אין פוסקין ככה במקום שיש תקנה ומנהג לקנוס הקורא לחברו ממזר, ומנהג עוקב את ההלכה כדאייתא בירושלמי'... (שו"ת הרא"ש קא, א. וע' תשב"ץ ח"ג רד).